

**TERMIZ AGROTEKNOLOGIYALAR VA INNOVATSION RIVOJLANISH
INSTITUTI TESHIKDALACHOY – (HYPERICUM PERFORATUM L.)
O‘SIMLIGINI DORIVORLIK XUSUSIYATI VA YETISHTIRISH
TEXNALOGIYASI.**

O‘qituvchi: Murodov Rustam Zokirjonovich

O‘qituvchi: Xaydarov Mirzoxid Baxtiyor o‘g‘li

Talaba: Shaymardonov Sherzod Sodiq o‘g‘li

*Dorivor o‘simliklarni yetishtirish va qayta ishlash
texnologiyasi yo‘nalishi talabasi.*

Annotatsiya: Ushbu maqolamda Teshik dalachoy - Hypericum Perforatum L. o‘simligining yetishtirish texnologiyasi, biologiyasi, qishloq va xalq xo‘jaligidagi ahamiyat, kimyoviy tarkibi va dorivorlik hususiyatlari yoritilgan.

Аннотация: В статье освещены технология выращивания, биология, значение в сельском хозяйстве и народном хозяйстве, химический состав и лечебные свойства растения Hypericum Perforatum L.

Abstract: In this article, the cultivation technology, biology, importance in agriculture and national economy, chemical composition and medicinal properties of Hypericum Perforatum L. plant are covered in this article.

Kalit so‘z: Hypericum Perforatum L, Kavkaz, oshlovchi moddalar, . Damlama, gektar, urug‘, kultivatsiya, ammofos o‘g‘iti,

Ключевые слова: зверобой продырявленный L, Кавказ, пряности, . Капельница, гектар, семена, культивация, амфосное удобрение,

Key word: Hypericum Perforatum L, Caucasus, spices, . Drip, hectare, seed, cultivation, amphos fertilizer,

TESHIKDALACHOY - HYPERICUM PERFORATUM L Teshik dalachoy - Hypericum Perforatum L. va dog‘li (tortqirrali) dalachoy - Hypericum maculatum Crantz. (Hypericum quadrangulum L.): dalachoydoshlar - Hypericaceae oilasiga kiradi. Dalachoy turlari ko‘p yillik, bo‘yi 30-100 sm ga etadigan o‘t o‘simlik. Ildizpoyasi va ildizi sershox. Poyasi bir nechta, tik o‘sovchi, silliq, tuksiz, qirrali bo‘lib, yuqori qismi qarama-qarshi shoxlangan. Bargi oddiy, cho‘ziq-tuxumsim on, tekis qirrali bo‘lib, poyada bandsiz qarama-qarshi joylashgan. Gullari tilla sariq rangda, bomakli, qalqonsimon ro‘vakka to‘plangan. Mevasi - uch xonali, ko‘p urug‘li, pishganda ochiladigan ko‘sakcha. Urug‘i mayda, cho‘zinchoq va chuqurchali bo‘lib, q o‘n g‘ir rangga bo‘yalgan. Iyun-avgust oylarida gullaydi. **Geografik tarqalishi.** Dalachoy turlari yo‘l yoqalarida, ariq bo‘ylarida, o‘tloqlarda, bedazorlarda, o‘rmonlarda, o‘rmon chetlarida, butalar orasida o‘sadi. Asosan Ukraina, Belarus,

Moldova, Boltiq bo‘yi davlatlari, Rossiyaning Yevropa qismi va G‘arbiy Sibirning o‘rmon, o‘rmon-cho‘l zonasida, Kavkazda hamda O‘rta Osiyoda uchraydi.

Mahsulotning tashqi ko‘rinishi. Tayyor mahsulot barg, gul, pishmagan meva aralashmalaridan hamda qisman bargsiz poyadan iborat. Poyasi silindrsimon, yuqori qismi shoxlangan, ikki qirrali va tuksiz. Bargi cho‘ziq-tuxumsimon, tekis qirrali, 121 tuksiz, uzunligi 0,7-3,5 sm, eni 1,4 sm, unda nuqta shaklidagi joylar uchraydi. Guli to‘g‘ri, gulkosachasi chuqur besh bo‘lakka qirqilgan, tojbargi 5 ta, tilla rangda, cho‘ziq-ellipsimon, yuqori qismi qiyshiq va tishsimon qirrali, otaligi ko‘p sonli, onalik tuguni uch xonali, yuqoriga joylashgan. Mahsulotning hushbo‘y hidi, achchiqroq, bir oz burishtiruvchi mazasi bor.

XI DF ga ko‘ra mahsulot namligi 13%, umumiy kuli 8%, 10% li xlorid kislotada yerim aydigan kuli 1%, organik aralashmalar 1%, mineral aralashmalar 1%, teshigining diametri 2 mm bo‘lgan elakdan o‘tadigan mayda qismi 10%, poya va yon shoxchalar 50% dan oshmasligi kerak. Qirqilgan mahsulot uchun 7 mm dan oshiq bo‘lgan bo‘lakchalar 10%, teshigining diametri 0,315 mm bo‘lgan elakdan o‘tadigan mayda qismi 10% dan oshiq bo‘lmasligi lozim. Ekstrakt moddalar (erituvchi 40% li spirt) 25% dan kam bo‘lmasligi kerak. Mahsulot tarkibidagi flavonoidlar yig‘indisining miqdori rutin bo‘yicha hisoblaganda XI DF ga ko‘ra 1,5% dan kam bo‘lmasligi kerak.

Kimyoviy tarkibi. Mahsulot tarkibida 10-12,8% oshlovchi moddalar, 0,1-0,4% atratsen unumlari (giperitsin, psevdogiperitsin va boshqalar), flavonoidlar (giperozid, rutin, kversitrin, izokversitrin, kversetin, miritsetin va boshqalar), 0,1-0,33% efir moyi, 55 mg % karotin, 1151,8 mg % vitamin S, 34 mg % xolin, juda oz miqdorda alkaloidlar va 10% gacha smola bo‘ladi. Ishlatilishi. Mahsulotning dorivor preparatlari burishtiruvchi, antiseptik va yara to‘qimalarini tez bitiruvchi ta’sirga ega. Tibbiyotda me‘da-ichak (kolit, ich ketishi), og‘iz bo‘shlig‘i (gingivit va stomatit) kasalliklari hamda II va III darajali kuyishlarni davolashda, shuningdek, og‘izni chayish uchun ishlatiladi. O‘simlikning yer ustki qismi bakteritsid ta’sirga ega.

Dorivor preparatlari. Damlama, nastoyka, suyuq ekstrakti, bakteritsid preparat novoimanin, peflavit (katexinlar yig‘indisi tabletka holida Bolgariyada chiqariladi, vitamin R ta’siriga ega). 122 Novoimanin to‘q qo‘ng‘ir rangli kukun (poroshok) bo‘lib, ular suvdagi, suv bilan spirt va suv bilan glitserin aralashmasidagi 0,5-1% li eritma hamda kukun (poroshok) va surtma holida oddiy, yiringlangan yaralar, kuygan joy, chipqon va boshqa yiringli jarayonlarni davolash uchun ishlatiladi. Dalachoy o‘simligining moyli ekstrakti (dalachoy moyi) me‘da-ichak yarasi kasalliklarini davolashda ishlatiladi. O‘rta Osiyo, Kavkaz va Oltoyda o‘sadigan dalachoyning turi - dag‘al dalachoy (*Hupericum scabrum* L.) O‘zbekistonning Toshkent, Farg‘ona, Samarqand, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarining tog‘li tumanlaridagi tog‘larning tog‘ oldi qismidan to‘rta qismigacha bo‘lgan yumshoq

toshli va shag'alli tog' qiyalarida, ochiq, tekis va boshqa yerlarda keng tarqalgan. Dalachoyning bu turi teshik dalachoydan bo'yining pastligi (20-50 sm), poyasining pastki qismi qizg'ish-binafsha rangli va odatda bir nechta bo'lishi, bargining m ayda (uzunligi 10-15 mm), barg qo'ltig'idan qisqargan (1-4 sm) shoxchalar o'sib chiqqanligi hamda sariq gullarining qalqonsimon ro'vakka to'planganligi bilan farq qiladi. Dag'al dalachoy may-iyul oylarida gullaydi, iyun-avgustda mevasi etiladi. Dag'al dalachoy yer ustki qism ining kimyoviy tarkibi va uning farm akologik ta'siri hamda klinika sharoitida kasalliklarni davolash xossalari chuqur o'rganildi. Natijada dag'al dalachoy yer ustki qismi tarkibida teshik dalachoy yer ustki qismi tarkibida uchraydigan kimyoviy birikmalar borligi (oshlovchi moddalar, flavonoidlar, vitamin S, karotin, organik kislotalar, antotsianlar, smola, uglevodlar va boshqalar), oshqozon-ichak (ich ketish, kolit, enterokolit), o'g'iz bo'shlig'i (gingivit, stomatit) hamda yaralarni va kuygan yerlarni davolash xususiyati bir xil ekanligi aniqlandi. Shuning uchun O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligining DVTTSNQ (Dorivor vositalar va tibbiyot texnika sifatini nazorat qilish) Bosh boshqarmasi tomonidan dag'al dalachoy yer ustki qismiga tuzilgan VFM tasdiqlandi va uni dorivor preparatlarini tibbiyot amaliyotida teshik dalachoy preparatlari bilan bir qatorda yuqorida qayd etilgan kasalliklarni davolash uchun burishtiruvchi va antiseptik vosita sifatida qo'llashga ruxsat etildi. Mahsulot namligi 9%, umumiy kuli 7%, 10% li xlorid kislotada yerimaydigan kuli 1%, poyalar 45%, organik aralashmalar 1% va mineral aralashmalar 1% dan ko'p bo'lmisligi kerak. Maydalangan (qirqilgan) mahsulot uchun 7 mm dan yirik bo'lgan bo'laklar 10%, teshigini diametri 0,310 mm li elakdan o'tgan m ayda qismi 10% dan oshiq bo'lmisligi kerak. Farmokopeya talabiga ko'ra mahsulot tarkibidagi oshlovchi moddalar miqdori 5% dan, flavonoidlar yig'indisining miqdori (rutinga nisbatan) 1,5% dan kam bo'lmisligi lozim.

Teshik dalachoyni o'stirish texnologiyasi. Teshik dalachoy ko'p yillik o't-o'simligi bo'lib, asosan urug'idan ko'paytiriladi. O'simlikni ekishdan oldin yerni kuzda 25-28 sm qilib haydaladi. Haydashdan oldin gektariga 20-25 tonna go'ng va 50 kg dan superfosfat o'g'iti beriladi. Dalachoydan yuqori hosil yetishtirish uchun erta bahorda tuproqning yuqori qatlamini urug' yaxshi ko'miladigan, normal unibchiqishivariyojlanishi uchunqulay sharoityaratiladiganqilib yumshatish, havo almashinishini yaxshilash, pastki qatlamlardan uruqqa nam kelishini ta'minlash va begona o'tlarni yo'qotishga qaratish kerak bo'ladi. Erta bahorda yerni ekin ekishdan oldin boronalab tekislanadi, o'sib kelayotgan bir yillik begona o'tlar yo'qotiladi. Mart oyining oxiri va aprel oyining boshlarida urug'lar sertifikatsiya qilinib sabzavot ekadigan seyalkalarda qator oralarini 60 sm li va urug'ni 0,5-1 sm chuqurlikda ekiladi. Urug'i juda m ayda bo'lganligi uchun uni qum ga aralashtirib (1 : 50) ekiladi. Gektariga 4-5 kg dan urug' sarflanadi. Uning urug'lari 5-6°S da 12-16 kundan 124 keyin ko'karib chiqishi mumkin. Lekin urug'larning yerdan tez ko'karib chiqishida

tuproq harorati 18-20°S bo'lishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Agar teshik dalachoy urug'lari kuzda ekilgan bo'lsa ular erta bahorda tez rivojlanadi va hosildorligi bahorda ekilgan urug'larga nisbatan yuqori bo'ladi. 0 'sim likning maysalari noziq bo'lganligi sababli uni begona o'tlardan tozalab, tezlik bilan qator oralari kultivatsiya qilinib yumshatiladi. Agar o'simlik qalin joylashgan bo'lsa uni yagana ham qilinadi va 1 m yerga 10 tadan o'simlik qoldiriladi. Birinchi yili o'simlikni 10-12 marta sug'oriladi, qator oralari 4-5 marta kultivatsiya bilan yumshatiladi va 3-4 marta oralari qo'lda o'toq qilinadi. 0 'suv davomida gektar hisobiga 40 kg dan azot, 30 kg dan kaliy o'g'iti beriladi. 0 'simlikni oziqlantirish, sug'orishdan oldin amalga oshiriladi. Iyun va iyul oylarida dalachoy to'liq gullaganda uning yerusti qismini gulli shoxlari shonasi 30 sm dan oshmasdan silos o'radigan mexanizm laryordamida yoki qo'lda o'rib olinadi va xom-ashyosini tezlik bilan maxsus moslamalarda quritiladi. Birinchi o'rimdan keyin o'simlikning yaxshi rivojlanishi uchun dalachoy ekilgan maydonlarning har gektariga 80-100 kg dan ammos fosfor o'g'iti bilan oziqlantiriladi. Oradan 30-40 kun o'tgandan keyin dalachoyni ikkinchi marta o'rib olish mumkin. Uning hosildorligi birinchi o'rimga nisbatan ko'proq ham bo'lishi mumkin. Dalachoy birinchi yili meva bermaydi. Ikkinchi yili erta bahorda dalachoy ekilgan maydonlarni o'simlik qoldiqlaridan tozalab uzunasiga va ko'ndalangiga borona qilinib, azotli, fosforli va kaliyli o'g'itlar bilan oziqlantiriladi. Teshik dalachoy ekilgan yerlarda to'liq ko'chat saqlansa o'z vaqtida oziqlantirilsa, sug'orilsa va begona o'tlardan tozalansa har gektar yerdan o'rtacha 3-4 tonna xom-ashyo va 500-600 kg urug'yig'ib olish mumkin bo'ladi. Mahsulot tayyorlash. 0 'simlik gullaganida yer ustki qismining yuqorisidan 15-20 sm uzunlikda o'rib olinadi. Soya yerda quritib, poyadan barglar va gullarni yanchib, ajratib olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolmatov H.X., Ahmedov O. Farmakognosiya. - 1,2 qism. - Toshkent.: Fan, 2007.
2. Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi. Amaliy mashg'ulotlar (o'quv-uslubiy qo'llanma) Namangan 2020.
3. Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi *Matn+: darslik / O'.Axmedov *va boshqalar.]. - Toshkent : Shafolat Nur Fayz, 2020.
4. Dorivor o'simliklar florasi va sistematikasi fanidan amaliy mashg'ulotlar. Uslubiy qo'llanma. Guliston: GulDU nashri, 2021. Tuzuvchi: B.f.n., dotsent L.A.Botirova, o'qituvchi D.Tagayeva
5. "Dorivor o'simliklar resursshunosligi" fanidan "Farmatsiya" va "Kasb ta'lim" yo'nalishlari 5 kurs talabalari uchun Ma'ruzalar matni Toshkent-2014 Tuzuvchilar: Ibragimov A.Y. - f.f.d., professor, Komilov X.M.-f.f.d., professor, Muxamedova M.SH. - f.f.n., dotsent, Xodjaeva M.A. - f.f.n., dotsent, Farmonova N.T. - f.f.n., dotsent
6. <https://kun.uz/uz/58959952> 5. <https://shifo.uz/article/dalachoy-haqida>